

Perlin S. I. Main stages of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The concept, classification and system of criminal investigation technique have been studied. The concept, structure and main tasks of the Expert service of the Ministry of Internal Affairs (hereinafter – MIA) of Ukraine have been highlighted. The history of the development of expert departments of Internal Affairs Agencies has been analyzed. The author has provided own classification of the stages of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the MIA of Ukraine, taking into account the structure of the state, where they were: 1) pre-Soviet stage – creation of conditions for the organization of expert institutions (up to 1917); 2) Soviet stage (from 1917 to 1991); the Decree of the Council of People's Commissars of Ukrainian SSR dated from April 15, 1919 on the organization of a forensic and criminal investigation laid the beginning of the revival of forensic institutions; preconditions of forensic techniques and methods for the implementation into practice of fighting against crime were created, namely activity of registration offices was renewed; 3) post-Soviet stage (from 1991 to 2015) – post-Soviet system of expert institutions remaining, but there were attempts to change it; 4) the stage of modern development (from 2015 to the present time), which is marked with the beginning of major changes in the system of expert institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Preconditions for improving service activities, increasing the effectiveness of using forensic means during the pre-trial investigation and during forensic activity are created at the present stage of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the Ministry of Internal Affairs.

Keywords: criminal investigation technique, expert institutions, stages of development, Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

УДК 343.1:351.746

С. Ю. Попов,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ЗАКУПКИ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗА СУЧАСНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Висвітлено нормативно-правове регулювання оперативної закупки в оперативно-розшуковому та кримінальному процесуальному законодавстві. Акцентовано увагу на основних суперечностях, пов'язаних із правовими колізіями, та їх вплив на ефективність застосування оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції. Обґрунтовано необхідність додаткового дослідження оперативної закупки з внесенням відповідних змін до законодавства та відомчої нормативно-правової бази. Указано на необхідність коригування підходів до проведення оперативної закупки через зміни злочинного середовища.

Ключові слова: оперативна закупка, оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес, злочин, наркотики, зброя.

Постановка проблеми. Українське суспільство переживає вкрай складні часи. Політичні, суспільні та економічні чинники як ніколи раніше загострили криміногенну ситуацію, а на тлі збройного протистояння на сході країни та не зовсім вдалої кадрової політики керівництва Національної поліції криміналітет небаченими раніше темпами посилює свої позиції.

Збільшується кількість осіб, які стають на злочинний шлях отримання прибутку за рахунок реалізації заборонених для обігу товарів, предметів і речовин, адже останнім часом збільшилась кількість джерел надходження таких товарів за рахунок неконтрольованого перетину кордону з Російською Федерацією на ділянці більше 200 км. Також збільшилась кількість потенційних покупців таких товарів і предметів через ті ж само вищеперераховані факти.

Крім того, сьогодні кількість учинюваних злочинів є більшою, ніж кількісні та якісні можливості підрозділів Національної поліції щодо їх розслідування, не кажучи про їх виявлення та розкриття. Більше того, за останній рік підрозділи поліції, зокрема кримінальної, втратили значну частину працівників із досвідом роботи понад 15 років, без яких втрачається принцип наслідування як першооснова результативної оперативної роботи.

Але, подобається нам це чи ні, це – об'єктивна реальність, яка вимагає адекватних засобів реагування. Зокрема, потребує перегляду й удосконалення нормативно-правове забезпечення та практика підрозділів кримінальної поліції запобігання та протидії злочинним проявам, що на ньому ґрунтується, за рахунок застосування найбільш дієвих засобів, які є на озброєнні, зокрема оперативної закупки.

Протидія злочинності є складним і трудомістким процесом, і, безумовно, застосуванням лише одного заходу чи дії неможливо досягти очікуваного результату. Тільки комплексне застосування сил і засобів дозволить досягти цілей кримінального процесу та притягнути винних осіб до відповідальності. Але без детального дослідження кожної зі складових частин цього копіткого процесу неможливо забезпечити дієве та законне досягнення поставлених цілей. Саме тому неможливо обійтися без вивчення й узагальнення наукового надбання із зазначеної тематики.

Стан дослідження. У кримінальному процесі та теорії ОРД окремі аспекти або суміжні питання цієї проблеми розглядали К. В. Антонов, О. М. Бандурка, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, І. О. Воронов, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, С. В. Єськов, В. П. Захаров, А. П. Кіцул, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, В. С. Овчинський, С. С. Овчинський, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, М. А. Погорельський, Б. Г. Розовський, Е. В. Рижков, В. Г. Самойлов, В. П. Столбовий, І. Ф. Харабєрюш, О. М. Чистолінов, Ю. Е. Черкасов, І. Р. Шинкаренко, Г. О. Юхновець, В. І. Янушко й інші вчені. Утім, динаміка змін, які відбуваються у суспільстві,

потребує постійної дослідницької роботи та коригування використуваних засобів і заходів оперативного реагування на злочинні провади для досягнення дієвого результату.

Метою статті є висвітлення головних суперечностей нормативно-правового характеру, усунення яких сприятиме підвищенню ефективності проведення оперативної закупки підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» працівникам оперативних підрозділів надано право проводити оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. При цьому зазначається, що проведення оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову й митну політику та Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України [1].

Жоден із згаданих законів не дає поняття оперативної закупки та не розкриває її сутність, відсилаючи до нормативно-правових актів відомчого характеру.

Одним із таких актів є спільний наказ МВС України, СБУ та Міністерства доходів і зборів України від 16.09.2013 № 887/384/480, яким затверджено Інструкцію про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності (далі – Інструкція) [2], згідно з якою оперативна закупка – це оперативно-розшуковий захід, пов'язаний з негласним придбанням у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товарів, предметів та речовин, обіг яких визначено чинним законодавством України (у тому числі заборонених до обігу), з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Зазначене поняття уявляється зрозумілим і, в цілому, аргументованим. Його зміст не заперечується, адже залишається практично незмінним у низці інструкцій, які змінюють одна одну [3; 4]. Проте вважаємо, що це поняття потребує уточнення та додаткового дослідження. Зокрема, конкретизації мають підлягати предмети та речовини, обмежені або заборонені в обігу, оскільки кожен із них має свої відмінні якості, які можуть значно впливати на організаційно-тактичні особливості проведення заходу. Так, в організаційному аспекті зовсім різні заходи здійснюються для підготовки оперативної

закупки, наприклад, наркотичних засобів та зброї. Ще більше відмінностей є як в організації так і в тактиці проведення оперативної закупки таких предметів та речовин, як радіоактивні матеріали, культиурні цінності, донорські органи людини та ін. [5–7].

Поряд із цим, ураховуючи постійні зміни законодавства, що не завжди ухвалюються з дотриманням нормотворчої техніки стосовно узгодження з чинними нормативно-правовими актами, виникають складнощі в їх практичному застосуванні.

Досі не подолане протистояння між правоохоронними органами щодо отримання показника діяльності та відсутність узгодженості в досягненні кінцевої мети кримінального судочинства ще більше загострюють ситуацію, дають додаткові можливості особам, які займаються злочинною діяльністю, уникнути кримінального покарання та знижують ефективність роботи правоохоронних органів загалом.

Так, навіть нещодавнє ухвалення Кримінального процесуального кодексу України не змогло вирішити проблему співвідношення кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності. Певною мірою, ситуація ще більше заплуталась через неготовність практики до кардинальних змін, що стало причиною неможливості документування вже виявлених злочинних фактів з подальшим уникненням злочинцями покарання.

Прокуратура та суди продовжують ігнорувати положення закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», керуючись виключно положеннями КПК України. І це з їхнього боку певною мірою зрозуміло, адже порядок проведення оперативної закупки регламентується цими нормативними актами зовсім по-різному.

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 8 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора (у тому числі щодо оперативної закупки), ухвалюються керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником. Інструкція [2] (п. 1.8), уточнюючи норму цього Закону, вказує, що рішення про проведення оперативної закупки товару ухвалює керівник оперативного підрозділу, погоджуючи з відповідним прокурором. Водночас КПК України (ч. 7 ст. 271) укажує, що рішення про проведення оперативної закупки, яка є однією з форм контролю за вчиненням злочину, ухвалює прокурор.

Навіть якщо допустити, що вказана ситуація стала можливою через постійне суперництво процесуальних та оперативно-розшукових заходів і методів протидії злочинності, то з цим твердженням ніяк не узгоджується наказ Генеральної прокуратури України від 03.12.2012 № 4/1гн-1 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [8], яким передбачається не право прокурора на винесення постанови про проведення контрольованої поставки,

контрольованої та оперативної закупки, а лише на її погодження (п. 13).

Указана невизначеність повноважень співробітників оперативних підрозділів та прокурора може бути підставою для визнання дій суб'єктів ОРД щодо ухвалення чи погодження рішень про проведення оперативної закупки в рамках оперативно-розшукових справ такими, що були ухвалені поза межами їх повноважень, а отримані унаслідок їх проведення докази – недопустимими [9].

Подальше ігнорування вказаної ситуації без внесення відповідних змін до законодавства не просто відобразиться на злочинній статистиці, а може коштувати не одного життя, адже збройне протистояння на сході України заповнило нелегальний ринок зброєю та боєприпасами. І головна небезпека полягає у тому, що, окрім злочинців, які і без цього використовують зброю у своєму промислі, вона потрапляє до рук пересічних громадян, які ні морально, ні фізично не готові до її застосування, через що значно збільшилися випадки поранення та загибелі людей від необережного поводження зі зброєю.

Крім того, через складне кадрове становище оперативних підрозділів в Україні в разі збільшилася кількість випадків реалізації наркотичних засобів; наркодівки майже відкрито реалізують новітні наркотичні засоби у великих містах та селищах, застосовуючи при цьому не лише фізичні контакти, а й продаж за допомогою мережі Інтернет.

Останнє опитування працівників оперативних підрозділів, здійснене в рамках нашого наукового дослідження, показало, що організація й тактика проведення оперативної закупки потребують негайного перегляду з урахуванням сучасного інформаційно-технічного процесу та всесвітньої глобалізації суспільства.

Попри те, що в оперативно-розшуковій теорії проблемні аспекти проведення оперативної закупки стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів досліджувались багатьма вченими (О. Ф. Долженковим [3], О. О. Кисельовим [7], А. П. Кіцулом [10–12], Д. Й. Никифорчуком [4], Ю. Е. Черкасовим [13], І. Р. Шинкаренком [14] та ін. [15; 16]), розвиток інформаційних технологій та можливості їх використання у злочинній діяльності зумовляють перегляд і відповідне коригування організаційно-тактичних засад проведення оперативної закупки як оперативно-розшукового заходу та негласної слідчої (розшукової) дії з розробкою відповідних практичних рекомендацій.

Висновок. Ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу було важливим і необхідним кроком. Проте темпи його підготовки, недостатнє обговорення та відсутність апробаційного періоду призвели до того, що оперативно-розшукова діяльність на тлі розширення ролі слідства втратила свою ініціативність та наступальність,

що є недопустимим, оскільки переважна частина кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими підрозділами, є результатом саме оперативних розробок, заведених на підставі фактичних даних, отриманих від негласних джерел інформації. Тому цілком виправдано є позиція щодо поєднання процесуальних та оперативнорозшукових засобів, але зі збереженням своїх основних якостей та за повного узгодження, інакше успішне проведення оперативної закупки з документуванням злочинного факту ставить під загрозу не лише судову перспективу кримінального провадження, а й життя та здоров'я осіб, які були задіяні у проведенні заходу. Ефективність здійснюваного заходу за рахунок цього є не просто нульовою, а стає від'ємною.

Список бібліографічних посилань: 1. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. 2. Про затвердження Інструкції про порядок проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів, речей, послуг, документів, засобів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності: наказ МВС України, СБУ, М-ва доходів і зборів України від 16.09.2013 № 887/384/480; зареєстр. в М-ві юстиції України 17.10.2013 за № 1776/24308. Служб. док. 3. Гальчинський Ю. Н., Долженков О. Ф., Костенко К. Г., Шинкаренко І. Р. Контрольована поставка: навч.-метод. посіб. Одеса: Одес. ін-т внутр. справ, 2001. 52 с. 4. Никифорчук Д. Й. Оперативно-розшукові заходи боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 300 с. 5. Долженков О. Ф. Тактика і технологія використання окремих методів оперативно-розшукової діяльності у боротьбі з інфраструктурою організованої злочинності. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 3. С. 64–69. 6. Кіцул А., Карауш Д. Оперативна закупівля у боротьбі зі злочинністю у сфері наркобізнесу. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 3. С. 132–133. 7. Киселев А. А. К вопросу о повышению эффективности оперативной закупки. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 4. С. 67–70. 8. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: наказ Ген. прокуратури України від 03.12.2012 № 4/Ігн-І // Генеральна прокуратура України: сайт. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=151868. 9. Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОРД // Прокуратура Харківської області: офіц. сайт. URL: http://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562. 10. Кіцул А. П. Оперативна закупка наркотичних засобів – ефективний метод ОРД у боротьбі з наркозбувачами. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. № 1: Спецвипуск. С. 61–63. 11. Кіцул А. П. Оперативна закупка наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів як вид оперативно-тактичної операції ОВС. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 2. С. 61–68. 12. Кіцул А. П., Капшук Д. В. Обставини, які необхідно враховувати при здійсненні оперативної закупки наркотичних засобів.

Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2000. № 4. С. 71–75. **13.** Черкасов Ю. Е. Оперативна закупка як ефективний тактичний прийом у діяльності оперативних підрозділів БНОН МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 1, ч. 2. С. 58–65. **14.** Шинкаренко І. Р., Костенко К. Г. Правові, організаційні й тактичні основи використання контрольованої поставки щодо викриття міжнародних каналів постачання наркотиків: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 116 с. **15.** Бережний А. В. Оперативна закупка як захід протидії незаконному обігу наркотиків. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2003. Спецвип. № 2: Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності. С. 3–8. **16.** Бережний А. В. Контрольована поставка як захід протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2003. Спецвип. № 3: Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності. С. 13–18.

Надійшла до редколегії 25.08.2016

Попов С. Ю. Эффективность осуществления оперативной закупки подразделениями криминальной полиции при современном оперативно-правовом регулировании

Освещено нормативно-правовое регулирование оперативной закупки в оперативно-розыском и уголовном процессуальном законодательстве. Акцентировано внимание на основных противоречиях, связанных с правовыми коллизиями, и их влиянии на эффективность применения оперативной закупки подразделениями криминальной полиции. Обоснована необходимость дополнительного исследования оперативной закупки с внесением соответствующих изменений в законодательство и ведомственную нормативно-правовую базу. Указано на необходимость корректировки подходов к проведению оперативной закупки из-за изменений преступной среды.

Ключевые слова: оперативная закупка, оперативно-розыскная деятельность, уголовный процесс, преступление, наркотики, оружие.

Popov S. Y. The effectiveness of executing operative procurement by the units of criminal police under the current legal regulation

Legal regulation of operative procurement within operative and search and criminal procedural legislation has been highlighted. Special attention is paid to the main contradictions related to legal conflicts and their impact on the effectiveness of implementing operative procurement by the units of criminal police. The need of additional research of operative procurement with appropriate amendments to the legislation and departmental regulatory base has been grounded. The author has stated on the need for adjustments of approaches to conduct operative procurement because of the changes in criminal environment.

It has been stressed that only a comprehensive application of capabilities will make it possible to achieve the goals of criminal procedure and bring the perpetrators to justice. Further ignoring of the stated situation without appropriate amendments to

the legislation will be not just reflected on criminal statistics, but can cost more than one life, since an armed conflict in eastern Ukraine flooded illegal market with arms and ammunition.

Special attention is paid to the need for revision of the practice of conducting operative procurement through the use of modern information technologies and the Internet by criminals.

It has been indicated that the adoption of the new Criminal Procedural Code, because of a number of factors led to the loss of operative and search activities and their initiative and offensive, which is unacceptable, because the vast majority of criminal proceedings being investigated by investigative units, is the result of operative developments. Therefore, position on combining procedural, operative and search means, but preserving their main qualities and with the full agreement is fully justified, otherwise the successful conduction of operative procurement with documenting criminal fact threatens not only the judicial perspective of the criminal proceedings, but also the life and health of people who were involved in the event.

Keywords: operative procurement, operative and search activity, criminal procedure, crime, drugs, weapons.

УДК 343.123.1

В. Д. Пчолкін,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

О. В. Іванцова,

*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЮЮТЬСЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто питання визначення криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії. Проаналізовано погляди науковців щодо поняття криміналістичної характеристики та встановлено особливості її складових елементів, характерних для злочинів у сфері економічної діяльності.

Ключові слова: криміналістична характеристика, злочин, спосіб посягання, предмет посягання, особа злочинця, сліди злочину, обстановка вчинення злочину.

Постановка проблеми. Криміналістична характеристика злочину як наукова категорія криміналістики має велике значення для успішного вирішення теоретичних і практичних завдань методик розслідування окремих видів злочинів, у тому числі економічної спрямованості. Вона інформаційно наповнює коло конкретних обставин, які треба встановити у кримінальному провадженні, особливо на